

Kitap Tanıtımı/ Book Review

İlyas Kemaloğlu, *Altın Orda ve Rusya*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2015

Umut Yolsever*

(ORCID ID: 0000-0002-7035-4328)

Makale Gönderim Tarihi

31.12.2019

Makale Kabul Tarihi

10.02.2020

XIII. yüzyılın başına kadar siyasi bir birliğe sahip olmadan ayrı kabileler halinde yaşayan Moğollar ancak Cengiz Han ile beraber büyük bir güç kazanmış ve bütün dünyaya yayılmaya başlamışlardır. 1206'da Cengiz Han'ın başa geçmesi ve 1226'daki ölümüne kadar geçen sürede Moğollar, Kuzey Çin, Doğu Türkistan, Harezmi İmparatorluğu, İran toprakları üzerine seferler düzenleyerek buraları hakimiyetleri altına almışlardır. Cengiz Han'ın ölümünün ardından 1229'da kurulan kurultayda Cengiz'in oğlu Ögeday, Han seçilmiştir. Onun hanlığı döneminde Rusya topraklarına ve Doğu Avrupa'ya doğru büyük bir sefer düzenlenmiş daha sonra, zamanla Rusya topraklarında kalan Moğollar ve uzun yıllardır orada yaşayan Kıpçak ve İdil Bulgar Türkleri birleşerek 1502 yılına kadar varlığını sürdürecektir olan Altın Orda isimli bir devlet meydana getirmişlerdir.

Moğol-Türk Devleti olan Altın Orda Devleti 265 sene gibi uzun bir süre Rusya topraklarında hüküm sürmesine ve gelecekte kurulacak olan Rus Devletlerini her manada etkilemesine rağmen bugün Türkiye'de ne yazık ki çok az tarihçi tarafından araştırılmaktadır. Rusya'nın Ulyansk şehrinde doğan Tatar tarihçi İlyas Kemaloğlu, Moğolların Kafkasya Politikası, Avrasya Fatihleri Tatarlar, Rusya'nın Orta Asya Politikaları, gibi önemli eserler yazmasının yanı sıra birçok Rusça çalışmayı Türkçeye tercüme ederek, bölge araştırmaları için oldukça nadide eserleri Türk tarihçiliğine kazandırmıştır. Yine İlyas Kemaloğlu

*Doktora Öğrencisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih A.B.D., Genel Türk Tarihi B.D., umutyolsever@mail.ru.

tarafından yazılan Altın Orda ve Rusya adlı eser, Moğol-Türk devleti olan Altın Orda Devletinin, Rusya üzerindeki sosyal yaşama, devlet düzenine, Rus hanedanlarına olan etkilerini anlatmaktadır.

Kısa bir önsöz ile başlayan eser, kaynak tanıtımı, beş bölüm, sonuç, kaynakça ve altı adet tablodan meydana gelmektedir.

Kaynak Tanıtımı bölümü (s. 21-56) yazar tarafından dönem çalışmaları yapmak isteyenler için önemli kaynakların anlatıldığı bir bölümdür. Altın Orda kaynakları, Rus kaynakları, Moğol kaynakları, Arapça ve Farsça kaynaklar, Ermeni kaynakları, nümizmatik kaynaklar, dönemin bizzat şahitleri olanlar tarafından yazılan seyahatnameler, edebi-araştırma eserler yazar tarafından sıralanmış ve her biri teker teker açıklanmıştır. O dönemi çalışmak isteyenler kendilerine hangi kaynakların lazım olduğunu bu bölümden bulabilirler.

Üç ara başlıktan oluşan birinci bölümün (s. 59-123) adı “Altın Orda ile Rus Knezlikleri Arasındaki İlişkiler”dir. Bu bölümde Moğolların Rusya topraklarına gelmeden önce Rus Knezliklerinin durumu, Cengiz Han’ın ortaya çıkışı ve Moğol seferleri, Ruslarla Moğolların ilk karşılaşmalarına kadar olan konular işlenmiştir. Birinci bölüme başlarken Slavların kökeni, ilk ortaya çıktıkları bölgeler ve Slavların yayılmaya başladıkları yerler anlatılmaktadır. Norman kökenli yöneticilerin Slavlar tarafından kendilerini yönetmesi için çağrıldığı ve düzenli bir veraset sistemi olmadığı, dolayısıyla zaman içinde her şehre Norman kökenli beylerin hakim olduğu ve her şehrin bağımsız birer devlet olduğu anlatılmaktadır. İkinci alt başlıkta Temuçin’in nasıl ortaya çıktığına, Cengiz Han olmaya giden süreç içerisinde yaşadığı zorluklara işaret edilmektedir. Temuçin’in, Cengiz Han olduktan sonra Moğolların birçok yere sefer düzenlediği ve bu seferlerin nerelere olduğu yazar tarafından bölüm içerisinde işlenmiştir. İlerleyen kısımlarda Cengiz’in torunu Batu komutasında Avrupa’ya büyük bir sefer düzenlediği bu seferin arkasından orada Altın Orda adında bir devletin kurularak bu ismin nasıl verildiği konuları gelmektedir. Ruslar ile Moğolların tarihte ilk defa Kalka nehrinde karşılaştıkları ve gerçekleşen savaşta Rusların nasıl ağır bir yenilgi aldıkları işlenmektedir. Bu karşılaşmadan sonra yukarıda da anlatıldığı gibi Batu komutasındaki Avrupa seferi sırasında Rus topraklarından geçildiği ve buralarda bulunan Knezliklerin fethedilerek bölgede bir devletin kurulduğu anlatılmaktadır. Kurulan

devletin başına geçen isimler ve bu isimler döneminin siyasi olayları, Rus Knezlikleri ile olan münasebetleri Kemaloğlu tarafından kronolojik bir biçimde ele alınmıştır.

Sekiz ara başlıktan oluşan ikinci bölümün (s. 128-170) başlığı “*Rus Knezliklerinin Altın Orda’ya Bağlılıklarının Göstergeleri*”dir. Bir önceki bölümde yazar Rus Knezliklerinin Moğollar tarafından hakimiyet altına alınmalarını işlemiş bu bölümde ise hakimiyet altına alınan Knezliklerin nasıl yönetildikleri, teşkilatlandırıldıkları anlatılmaktadır. Yazar, Knezlerin nasıl başa geçtiğini bu süreçte Hanların rolünü ve Hanlar ile olan ilişkilerini bunların yanı sıra Moğolların diğer dinlere karşı bakış açılarını okuyuculara sunmaktadır. Altın Orda Devletinin, Rus topraklarını yönetmek için nüfus sayımı yaptırdığı ve sayım sürecinde yaşananlar anlatıldığı gibi Ruslardan toplanan vergilerin isimleri de ayrı ayrı yazılmış, her birinin ne olduğu niçin ve ne zamanlarda toplandığı da anlatılmaktadır. Moğolların seferlerinden çok önce Ruslarda para basımının durduğu ve Altın Orda Devleti döneminde Rusların tekrar para bastıkları, bu paralarda ise Arapça yazılar olduğu konusuna vurgu yapılmaktadır.

Dört ara başlıktan oluşan üçüncü bölümün (s. 173-212) başlığı “*Altın Orda Devleti’nin Rusya Üzerindeki Siyasi Etkileri*”dir. Yazar bu bölümde onlarca yıldır tartışılan ve her bir dil bilimci ve tarihçi tarafından fikir sunulmasına rağmen kesin bir sonuca varılamayan “Tatar” kavramına değindiği gibi ufak bir Knezlik olan Moskova Knezliğinin nasıl büyük bir Devlete dönüştüğü, Ortodoks Rus toprakların Altın Orda Devleti tarafından Katoliklere karşı nasıl korunduğu ve Rus Kilisesinin güçlenmesi konuları işlenmiştir. Altın Orda Hanlarının, Knezlikler arasında rekabetler oluşturup birbirleriyle uğraştırdıkları böylece Knezlerin güçlenip Hanlara rakip olmalarını engellemek istedikleri, dolayısıyla bir süre Tver bir süre Ryazan bir süre de Moskova knezlerini “Büyük Knez” ilan ettiklerine işaret edilmektedir. Bu süreç içerisinde Moskova Knezliğinin başına akıllı kişilerin geçtiği, Hanlara pahalı hediyeler vererek onları oyalarken çevredeki ufak Knezlikleri hakimiyetleri altına aldıkları ve Altın Orda hakimiyetinden çok güçlü bir şekilde çıktıkları anlatılmaktadır. Rus topraklarının eğer Altın Orda hakimiyeti altında olmasa Katolikler tarafından işgal edileceği konularına yazar tarafından değinilmektedir.

Sekiz ara başlıktan oluşan dördüncü bölümün (s. 217-266) başlığı “Altın Orda’nın Rus Devlet Teşkilatı Üzerindeki Etkileri”dir. Bu bölüm esas olarak Moğol-Türklerin bağımsız olan Rus Devletine etkileri ve Rusya Devlet yönetiminde söz sahibi olan Moğol-Türkler konularını ele alır. Moğollardan önce Rus Knezliklerinde iktidarın hanedanın en yaşlısına geçtiği fakat Moğollar ile iktidarın ölen Knezin en büyük oğluna geçtiği ve böylece düzenli bir veraset sistemi ortaya çıktığı anlatılmaktadır. Yine bu bölümde Kemaloğlu tarafından verilen en ilginç bilgilerden biri ise taç meselesidir. Rusların taç geleneğinin kendilerine Bizans’tan miras kaldığını söyledikleri lakin Özbek Han’ın I. İvan’a gönderdiği tacın bu geleneğin Ruslara, Altın Orda’dan geçtiğinin en büyük kanıtı olduğu yazar tarafından ifade edilmektedir. Altın Orda Devletinin zayıflamaya başlaması ile beraber bir çok Tatar soylusunun Rus topraklarına göç ettiği ve buralarda yaşamaya başlayarak Rus Devletinin hizmetine girdikleri anlatılmaktadır. Rus Devleti hizmetine giren bu kişilerin soylu oldukları ve soyluluklarının orada devam ettiği, kendilerine Devlet yönetiminin en üst düzey yerlerinde görev verildiği hatta ülkede Çar ve Çariçe dahi oldukları vurgulanmaktadır. Yazar Altın Orda kökenli Çarların ve Çariçelerin isimlerini ve göreve geldikleri dönemleri kronolojik bir sırada işlemiştir.

Yedi ara başlıktan oluşan beşinci bölümün (s. 270-307) başlığı “Altın Orda’nın Rusya Üzerindeki Sosyo-Kültürel Etkileri”dir. Bu bölümde, adından da anlaşılacağı gibi Sosyo-Kültürel olaylar anlatılmaktadır. Moğolların Rusya’ya ilk girdikleri zaman şehirleri yakıp yıktıkları, nüfusun büyük bir kısmını katlettikleri fakat zaman geçtikçe bu şehirlerin bizzat Moğollar tarafından onarıldığı ifade edilmektedir. Japonya’dan Baltık denizine kadar olan toprakların tamamının Moğolların elinde olduğu ve bu sayede Rus tüccarların da rahat rahat ticaret yaptığı, Rusya topraklarına posta teşkilatının getirdiği ve bu teşkilatın Moğollardan sonra bile bu topraklarda kaldığı konuları işlenmektedir. Diploması, dil, edebiyat ve Moğol-Türk geleneklerinin Rusya’da etkili ve uzunca yıllar bu geleneklerin devam ettiği anlatılmaktadır.

İlyas Kemaloğlu eserinin sonuç bölümünde, Moğolların Rusya’ya yerleştikten sonra buralardan vergi almalarının yanı sıra askerde aldıklarını, Rusların bu askere almalar sayesinde ilk defa onluk, yüzlük,

binlik gibi askeri düzenle tanıştıklarını ve bu sistemi kendi ordularında da kullanmaya başladıklarını yazar. Bunların yanı sıra Knezlerin, Altın Orda Hanlarının yanına 1242-1430 yılları arasında 70 kez gittikleri, bu yolculukların sadece yarlık almak amacıyla olmadığı, Knezlerin birbirlerini Han'a şikayet etmek için de gittikleri anlatılmaktadır. Yine üç asır Altın Orda hakimiyetinde kalan Rusların, vergiden postaya, paradan kıyafete kadar Altın Orda'dan etkilendikleri sonuç bölümünde yer almaktadır.

Sonuç olarak Kemaloğlu eserinde, temel olarak birinci el kaynak olan Rus yıllıklarından yararlandığı gibi çeşitli dillerde yazılmış çok miktarda araştırma eserden de yararlanmışır. Çoğu Avrupalı ve Rus yazarın aksine Kemaloğlu, Moğol istilasını sadece yıkım olarak görmeyerek işgalin sebep olduğu iyi şeylere de yer vermiştir. Yazarın dilinin açıklığı ve akıcılığı eserin kalitesini arttırdığı gibi Altın Orda Hanlarının listesi, Knezliklere giden Altın Orda elçilerinin listesi, Orda'yı ziyaret eden Knezlerin listesi, Rusçada bulunan Türkçe, Moğolca, Arapça ve Farsça kelimelerin listesinin bulunması da esere ayrı bir önem kazandırmaktadır.